

Az aspektus egy lehetséges formális definíciója és jellemzése

Tanulmányomban az aspektusnak nyelvektől és konkrét realizációjától független általános szerkezetét vizsgálom. Ezért nagyon kevés nyelvi adatra hivatkozom. Elsősorban Holt (1943), Comrie (1976), Vendler (1967), Lyons (1977), Kiefer (1982, 1983, 1984) és Wacha (1983) eredményeit próbálom meg továbbgondolni.

Kiindulásként az aspektust a következő módon definiálom: nem-deiktikus időkategóriák olyan oppozíciója, amely kizárólag a belső időszerkezetek különbözőségén nyugszik.

Ezt a definíciót később fogom pontosítani.

Aspektus, (ige)idő, modalitás feltételezett összefüggése tükröződik többek között abban a tényben is, hogy az aspektus szokásos definíciói általában vagy modalizáló vagy temporalizáló jellegűek, azaz az aspektust az idő és/vagy a modalitás terminusaiban fejezik ki. Modalizáló típusú definíció például Holt-é és Comrie-é. Az aspektus magyar elnevezése, az *igeszémlelet* is azt sugallja, hogy ez egy szubjektíve modalizált kategória. (Ezt az elnevezést félrevezető volta miatt nem használok.) Sőt, az aspektus szó köznyelvi, mindennapi használata is az aspektus modális értelmezésén alapul: amikor például egy helyzet különböző aspektusairól beszélünk, ezen a helyzet különböző szemléleti variánsait értjük.

Holt, akinek a meghatározására Comrie támaszkodik és hivatkozik, így definiálja az aspektust: aspektusok „azok a különböző módok, ahogyan magának a folyamatnak a lefolyását szemléljük.” Comrie ezt a definíciót részben általánosította, részben szűkítette: kiterjesztette úgy, hogy ne csak a folyamatokra utaljon, hanem a szituációkra általában (azaz: a folyamatokon kívül az állapotokra, az eseményekre és a tevékenységekre is). Viszont szűkítette, pontosította annyiban, hogy ne a folyamatok (azaz most már a szituációk) lefolyásának bármilyen szemléletmódját jelentse, hanem csak azok időbeli lefolyásának mikéntjét, pontosabban azt a módot, ahogy ezt szemléljük. Nála a definíció így hangzik: „Aspektusok azok a különböző módok, ahogyan egy szituáció belső időszerkezetét szemléljük.” Comrie felfogásában az aspektus tehát modális kategória.

Kiefer elhagyja Comrie definíciójának modalizáló részét, és az aspektust tisztán időkategóriaként (egy speciális időkategóriaként) definiálja: „Az aspektus a szituációk belső időstruktúrája.”

Ennek a definíciónak ellentmondani látszik az a tény, hogy Kiefer a belső időszerkezetek különbségei és az aspektusbeli különbségek között a szituációk közvetítésével létesít kapcsolatot. Azaz mintha az aspektust nem közvetlenül magára az időkategóriára definiálná, hanem mintegy az azt

hordozó szituációra. Nem világos, hogy a belső időstruktúrákat jellemezzük-e a szituációk oppozíciójával, vagy a szituációk oppozícióját a belső időstruktúrák segítségével, és hogy a kétféle oppozíció közül melyik az aspektusbeli. Kiefer ugyanis a s p e k t u s b e l i oppozíciók címszó alatt a statikus—dinamikus, imperfektív—perfektív, duratív—nem duratív és a telikus—atelikus s z i t u á c i ó k a t elemzi. Később megállapítja, hogy a szituációk oppozíciói közül nem mind aspektuális, csak azok, amelyeknél az oppozíció két tagjának belső időszerkezete különböző, azaz az imperfektív—perfektív és a duratív—nem duratív (szituációk oppozíciója).

A szituációk opponálása tehát mintegy csak egy segédművelet arra, hogy különböző belső időszerkezetű típusok, illetve ezek oppozíciói kerüljenek felszínre. Ezek a következők: 1. osztható—oszthatatlan, 2. duratív—nem duratív, 3. meghatározatlan.

A szituációk oppozíciói és a belső időszerkezetű típusok oppozíciói, azaz az aspektusbeli oppozíciók között tehát nincs egyértelmű megfelelés. Az aspektusok kifejezhetők a szituációk kategóriáiban is, de a kettő nem azonos. A szituációk nem kizárólag a belső időstruktúra alapján opponálódnak, az aspektusok viszont p e r d e f i n i t i o n e m igen. A négy s z i t u á c i ó b e l i oppozíciós pár (statikus—dinamikus, imperfektív—perfektív, duratív—nem duratív, telikus—atelikus) Kiefernél is r é s z b e n a belső időszerkezet, részben pedig a predikátumjegyek alapján opponálódik. A telikus és az atelikus oppozíció esetében például a belső időszerkezet azonos, a predikátumjegyek viszont különböznek, így a szituációknak ez az oppozíciója nem aspektuális, hanem Kiefer szerint: akcióminőségbeli. (Más kérdés, hogy valóban oppozíciós párokban léteznek-e az akcióminőségek is.)

Első megközelítésben úgy tűnik, hogy az aspektus definíciójának két, egymással összefüggő tényről kell számot adnia: 1. mi a közös az aspektusnak/aspektuálisnak tartott kategóriákban; 2. az aspektusok mindig mint oppozíciók jelennek meg.

Amikor aspektusokat állapítunk meg, mindig belső időszerkezeteket opponálunk. Más szavakkal: csak a belső időviszonyok átrendeződése és opponálódása változtat aspektust. Az aspektus-gyanús vagy ténylegesen aspektuálisnak tartott (definiált) fogalmak: duráció, befejezettség, folyamatosság, pillanatnyiség, habitualitás, iteráció stb. mindegyike nem-deiktikus időkategória. (Bár nem azonos absztrakciós szinten vannak.) Azaz csak (egymáshoz képest különböző) belső időszerkezetük van: nem referálnak a megnyilatkozás idejére, csak „saját idejükre” (a kifejezés Wachától származik).

Az e g y m á s h o z k é p e s t kitétel azért kell, mert ezek a kategóriák önmagukban még nem aspektusok. Csak akkor lesznek azokká, ha egy relációs, azon belül is oppozíciós helyzetbe kerülnek. Ugyanaz az időkategória több különböző oppozícióba léphet. Például ugyanaz az osztható (belső) időszerkezetű típus lehet imperfektív aspektusú, és lehet duratív aspektusú is. Azaz mást jelent attól függően, hogy egy oszthatatlan időszerkezettel (= a perfektívvel) opponálódik-e: akkor imperfektív a neve; vagy egy időben nem kiterjedt (nem duratív) időkategóriával. Ekkor duratívnek mondjuk.

Tehát egy önmagában véve f o l y a m a t o s, nem-deiktikus időkategória a belső időszerkezet szempontjából többféleképpen elemezhető: oszthatatlan, duratív, megszakítatlan. Ebből akkor lesz egy konkrét aspektus, ha a belső időszerkezete pontosan m e g h a t á r o z ó d i k azáltal, hogy egy

másik időkategóriával opponálódik: ha a perfektívvel, akkor imperfektív lesz belőle, és a „disztinktív jegy” a belső idő oszthatósága, illetve oszthatatlansága; ha a nem duratívval, akkor a belső idő időbeli kiterjedtsége vagy nem kiterjedtsége.

Az aspektusok tehát sohasem önmagukban, izoláltan léteznek, hanem mindig párosával (vagyis mint egy oppozíciós pár tagjai). Ezek az oppozíciók nem feltétlenül állandóak. Lehetnek egyediek, alkalmiak, vagy éppen rendszereszerűek. Lehetnek grammatikalizáltak: kötődhetnek például morfológiai jegyekhez. Mindez nyelvenként változó. Úgy tűnik, hogy binárisak, vagy binárisra redukálhatók. Wacha Balázs például háromféle aspektust különböztet meg (a magyarban), de ez a hármas osztályozás, mint ő maga is jelzi, két bináris oppozícióra redukálható. Az első osztásban a folyamatos és a befejezett együtt áll szemben a közlővel, a másodikban pedig a folyamatos és a befejezett egymással.

Definícióm szerint az iteratív és a nem iteratív nem-deiktikus időkategóriák oppozíciója is aspektusbeli, mert belső időszerkezetük különbözik, és a két időkategória különbsége kizárólag ezen alapul.

Az iteratívnál adva van egy osztható belső időszerkezet, amelyen belül több egyforma, önmagában teljes oszthatlan időszerkezet különböztethető meg. Vagyis a folyamat minden egyes pontját külön perfektívaljuk. A szituációk kategóriáiban ez úgy fejezhető ki, hogy egy imperfektív szituáció (egy folyamat) több egyforma, ismétlődő, pillanatnyi szituációból (vagyis eseményből) tevődik össze. Az iteratív tehát egy „pontoszerűen folyamatos” nem-deiktikus időkategória.

Lyons nem magát az aspektust definiálja, hanem inkább az aspektus definíciójához szükséges néhány segédfogalmat ad meg. Ezek a következők: 1. aspektuális jelleg, 2. szituációk, 3. nem-deiktikus időfogalmak.

Az *aspektuális jelleg* terminust ő az *akcióminőség* helyett használja. Szemben az aspektussal, ami mondatsemantikai, az aspektuális jelleg lexikoszemantikai kategória. Lyons kezdetben ugyan csak igék aspektuális jellegeről beszél, és magát az aspektuális jelleget is az igére definiálja. Később viszont hangsúlyozza, hogy az aspektuális jelleg nem kizárólag igék sajátja, hanem általában a szavaké (az ő terminológiájával: a lexémáké). A szituációk közti különbségek ugyanis ontológiai különbségek. Nyelvileg egy-egy szituációt különféle szófajú szavak denotálhatnak. Lyons értelmezésében az aspektuális jelleg éppen szavaknak az az inherens képessége (jelentésük alapján), hogy milyen jellegű szituációkat denotálhatnak és milyeneket nem. Ez a képesség azonban nincs szófajhoz kötve. Például a *tud*, a *béke* és a *boldog* állapotot denotál, a *felismer* és a *robbanás* pedig eseményt. Tehát egy szó (lexéma) az, ami *inherensen* dinamikus vagy statikus, azaz vagy eseményeket, folyamatokat, tevékenységeket denotál vagy állapotokat.

Az viszont nem világos, hogy hogyan kapcsolódnak össze egyrészt az aspektuális jellegek és a szituációk, másrészt a nem-deiktikus időfogalmak és a szituációk, és hogy akkor végül is mi hordozza az aspektuális jelleget.

A probléma alapja az, hogy az igék/szavak (aspektuális jellege), a szituációk és a nem-deiktikus időfogalmak felosztása egyaránt a statikus—dinamikus (vagyis az állapotok és a folyamatok, események, tevékenységek) közötti feltételezett ontológiai különbségtételen alapul, csak máshogy. Ugyanazok az ontológiai különbségek tehát nyelvileg különböző szemantikai vagy grammatikai kategóriákhoz tartozó kifejezésekben fejeződ-

hetnek ki. Ugyanazok a különbségtételek és kategóriák jelennek meg a különböző nyelvi szinteken, az osztályozandó és az osztályozó felosztásánál is. Az ontológiai különbségeknek nem felelnek meg egy az egyben a nyelv szerkezete alapján tehető különbségtételek. A létezők alaptípusainak különbségei nem határozzák meg „nyelvi megfelelőiket”.

Elvileg különbséget kellene tenni a jelölt dolgok ontológiai státusza és a nyelvi kifejezések szemantikája között. A hagyományos nyelvészetet éppen elég bírálat érte amiatt, hogy ezt a különbséget nem tette meg. A nyelvi kifejezéseket, pontosabban azok jelentését közvetlenül vonatkoztatta a valóságra, illetve a feltételezett valóságbeli különbségeket közvetlenül reprezentálta a nyelvreírásban.

A probléma viszont az, hogy a valóságról csak a nyelv közvetítésével tudunk meg bármit is. A jelölt dolgok ontológiai státuszát és ontológiai különbségeiket csak a nyelvvel tudjuk megadni.

Az a kérdés, hogy megismerhetők-e a dolgok önmagukból is, azaz a nyelv közvetítése nélkül, vagy csak a nevekből, azaz a nyelvből, már Platonnál is felmerül, a *Kratylosban*. Mivel a jól alkotott, helyes név olyan, mint az a dolog, amit jelöl, ha a nevet ismerjük, ismerjük magát a dolgot is. Az első névadó viszont csak a dolgokból önmagukból ismerhette meg a dolgokat, hiszen akkor még nem voltak nevek. Tehát mindkét megismerési mód lehetséges, de a dolgokból való megismerés mégis „szebb”.

A hagyományos ontológiák a létezők alaptípusait próbálták osztályozni nyelvi kifejezések segítségével. Arisztotelésznél például tíz alaptípus, kategória szerepel: szubsztancia, mennyiség, minőség, viszony, hely, idő, helyzet bírás, cselekvés, elszenvedés.

A mai ontológiák a létezés tisztán formális feltételeit adják meg. Inkább az egzisztencia problémájával foglalkoznak: egy létező létezésének logikai lehetőségeivel a (logikailag) lehetséges világokban.

Mindezek alapján szükségesnek látom, hogy különbséget tegyek kétféle lételmélet között: 1. Az egyik az ontológia. Ez a létről való elmélet/tudás, azaz egy reflektált tudás, ami csak nyelviileg adható meg/fejezhető ki. 2. A másik egy reflektálatlan, azaz a nyelv közbeiktatása nélküli, közvetlen viszonyulás a léthez — illetve az erről szóló elmélet. Ez a pusztán lét közvetlen feltárulásának aktusa, illetve elmélete, az egzisztencia „ontológiája”. Ezt egzisztenciológiának nevezem el. Véleményem szerint Wittgenstein egyik mondata a *Logikai-filozófiai értekezésben* ezt, a kétfajta lételmélet közötti különbséget fogalmazza meg: „Nem az a misztikum, *milyen* a világ, hanem az, hogy *van*” (6.44).

A világ milyenségének (a létezők milyenségének) a leírása az ontológia tárgykörébe tartozik. Ez tételesen, nyelviileg kifejezhető. Az viszont, hogy *van*, lehet egy rácsodálkozás is magára a pusztán létre, amely misztikus élmény formájában tárul fel. Erről nem beszélni lehet, hanem valahogy megérezkíteni, megjeleníteni: nyelv nélkül, vagy akár nyelvvel is, de ebben az utóbbi esetben egy nyelvvel közvetített nyelv nélküliségről van szó. Valójában csak a közvetítő nyelv a nyelv, és ez egészen más, mint az, amit közvetít.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy szigorú értelemben az ontológia nem magukat a létezőket adja meg és osztályozza, hanem a róluk való tudásunk szerkezetét. Vagyis nem magának a valóságnak van

ontologikus szerkezete, hanem a róla való tudásunknak, amit a nyelv segítségével fogalmazunk meg. Arról van inkább szó, hogy a filozófiailag relevánsnak tartott különbségek nyelviileg nem mindig relevánsak. Szigorú értelemben ezért nem a *valóság*beli és a *nyelvbeli* között kell különbséget tennünk, hanem a különböző tudományágak (jelen esetben a filozófia és a nyelvészet) különböző szempontjai között. Amelyek csakis nyelviileg fogalmazhatók meg, de maguk nem feltétlenül nyelviiek vagy nyelvészetiiek.

Mindezt azért tartottam szükségesnek elmondani, mert a szemantikai és a logikai szakirodalomban (Lyonsnál is) gyakori az *ontológiai*nak és a *nyelvi*nek a szembeállítás, illetve erre a különbségre való hivatkozás, ahol az *ontológiai* kifejezés hol általában a *valóság*beli, a *valóságban létező* szinonimája, hol a *filozófiai*, a *filozófiában létező* megfelelője (szembeállítva például a *nyelvi létezővel*). Ha pedig a kifejezés egyértelműen a létezésre utal, akkor sem világos a különbség annak ontológiai és egzisztenciológiai értelme között, amely pedig éppen a nyelv és a valóság viszonyának kérdésében lényeges. Ezeknek a különbségeknek a figyelembe nem vétele vagy egybemossa kategoriahibákhoz vezet. Mint például Lyonsnál.

Nála dinamikus és statikus egy ige (inherensen, jelentése alapján), és dinamikusak és statikusak maguk a szituációk is, vagyis a *szavak denotációi*. Eszerint a szó mégis a szituáció „nyelvi leképezése”. A dinamikus—statikus ezen túl még egy aspektusbeli oppozíció is.

Még kevésbé egyértelmű az, hogy hogyan kapcsolódnak a nem-deiktikus időfogalmak (duráció, befejezettség, habitualitás, iteráció, pillanatnyiság, kezdés, befejezés) a szituációk osztályozásához. A szituációkat (mindet!) Lyons néhány (!) nem-deiktikus időfogalommal jellemzi (de nem az összessel: a habitualitás, iteráció, kezdés, befejezés például kimaradnak). Az állapotok és a folyamatok duratívak, az események pillanatnyi, a tevékenységek (activities) a folyamatok közé tartoznak, a cselekvések (acts) pedig az események közé. Ez utóbbi két szituációtípus az ért különbözőtendő mégis meg a folyamatoktól, illetve az eseményektől, mert egy ágens által kontrolláltak. Ez a felosztási szempont, illetve a felosztás motiválása hozza vissza azt a problémát, hogy egy szituáció jellegét eszerint végső soron mégis az ige (vagy általánosabban a predikátum) határozza meg. Ugyanis néhány szituációtípus között nem a belső időszerkezet alapján lehet különbséget tenni, hanem (mint például ebben az esetben is) valencia-struktúrájuk alapján.

Lyonsnál felmerül egy további hasznos fogalom, bár ő maga nem teszi explicitté, hanem egy példával illusztrálja. Statikus ige (pl.: *tud*, *birtokol*, *tartalmaz*) az angolban nem kerülhet progresszív szituációba. Nevezük ezt aspektuális összeférhetetlenségnek.

Ebből és Lyons egyéb példáiból úgy tűnik, hogy az igéknek (szavaknak), a szituációknak és a nem-deiktikus időkategóriáknak mind van/lehet aspektuális jellegük, maga az aspektus pedig ezek valamilyen kombinálódásából adódik. Az aspektuális jelleg eszerint diszpozíció, amelyből bizonyos feltételek mellett lesz aspektustörténés.

Úgy tűnik, hogy az aspektuális jelleg (akcióminőség) részben szűkebb, részben tágabb kategória, mint maga az aspektus. Grammatikailag szűkebb, mert a szóhoz köthető: a szónak van ilyenje. Szemantikailag viszont tágabb: nem határozható meg tisztán a belső időviszonylatok kategóriáiban, mint ahogy az aspektus.

A magyar *cselekvés módja* kifejezés igen tág. Ha a cselekvés módjának tekintjük például az ige valenciástruktúrájában kifejeződő viszonylatokat is, tehát azt, hogy hány és milyen típusú argumentumot kíván meg egy-egy ige, akkor az akcióminőséghez tartozik például a műveltetés, az ergativitás, a tranzitivitás problémája is. Tehát mindazok a szerkezetek, amelyekről az esetgrammatika keretében szokás számot adni.

Mivel egy szituáció nem feltétlenül oszthatatlan egész, hanem két vagy több (azonos vagy különböző) szituációtípust is tartalmazhat (pl.: két vagy több eseményt; egy eseményt és egy folyamatot stb.), amelyek között különféle időviszonyok lehetségesek, az aspektusok kifejezhetőek mint relációk. Nem szerepelhet minden szituációtípus minden relációban, illetve nem minden logikailag lehetséges reláció releváns aspektuálisan. Ezt a reláció tagjaként reprezentált szituáció saját belső időszervezete is megszabja. Például két vagy több esemény között nem állhat fenn az inklúzió relációja: egy esemény időben nem lehet része egy másik eseménynek, mert mindkettő pillanatnyi. Az egyes szituációk közti lehetséges relációk a következők:

1. Két vagy több esemény vagy egyidejű egymással, vagy az egyik megelőzi/követi a másikat. 2. Egy vagy több esemény időben része lehet egy állapotnak vagy egy folyamatnak. 3. Két vagy több folyamat vagy állapot között pedig vagy a megelőzés és egymásrakövetkezés, vagy az inklúzió relációja állhat fenn.

A szituációk egyidejűségéből adódó relációkat nevezzük imperfektív (folyamatos) aspektusnak, a szituációk egymásutánjából adódókat perfektívnek (befejezett). Azt pedig, amikor egy állapot vagy folyamat több azonos eseményt tartalmaz, iteratívnak.

Wacha Balázs ezek közül csak két relációt vizsgál, illetve tekint egyáltalán aspektusnak: az egyidejűséget (folyamatos) és az egymásutániséget (befejezett). A harmadik aspektus nála a közlő, ahol nincs időviszony. Wacha eljárás módjának az lehet az oka, hogy magukat a szituációkat (az ő terminológiájával: ígés szerkezeteket) nem csoportosítja tovább azok belső időszervezete alapján. Nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a szituációk nem homogén, oszthatatlan, egyforma egészek, hanem különböző belső időszervezeteik vannak, amelyek alapján feloszthatók például eseményekre, folyamatokra, állapotokra.

Az aspektuálisan releváns időkategóriák egy része (de nem mind) lehet alapkategória is (inherensen adott), meg lehet levezetett kategória is (egy viszonyban adott). Egyrészt a szituációknak maguknak van belső időszervezetük (ezt tekinti aspektusnak Kiefer). Például egy osztható időszervezettel rendelkező szituáció folyamatos. De a folyamatosság létrejöhet két szituáció viszonyában is: ha a két szituáció egyidejű, akkor viszonyukat szintén folyamatosnak mondjuk. (Ezt tekinti aspektusnak Wacha.)

Úgy tűnik, hogy Wachánál az aspektusok végső értelmezésben időviszonyító képességek. Pontosabban, és az ő terminológiáját használva, az aspektualitás tágabb szemantikai kategóriája az, amely az időfolyamat és az igitartalom (= cselekvés, történés, létezés) közötti viszonyként határozható meg.

Az aspektus a magyarban két nyelvi szinthez/kategóriához köthető: a szóhoz és a szintaktikai (ígés) szerkezetekhez. Ezért nevezi Wacha a fenti,

szemantikai jellegű definíció és a bondarkoi keretből való kiindulás ellenére az aspektust (a magyarban) lexiko-szintaktikai kategóriának.

Lexikai szinten az aspektualitás úgy realizálódik, mint az igtartalom viszonya saját idejéhez (tehát mint egy szón belüli viszony). Szintaktikai szinten az aspektus két vagy több igtartalom közötti időviszony. Két vagy több igés szerkezet/tartalom egymáshoz képesti olyan viszonya, ahol maga ez a viszony fejez ki vagy nem fejez ki időbeliséget: 1. egyidejűséget, 2. egymásutániságot vagy 3. egyiket sem. Ezek az aspektusok: 1. a folyamatos, 2. a befejezett és 3. a közlő.

Wacha tehát csak az igés szerkezetek/tartalmak egymáshoz való viszonyából adódó időkategóriákat tekinti aspektusoknak, az egyes igtartalmakon belüli viszonyokból adódóakat nem. Az egyes igék vagy igés szerkezetek belső időszerkezetét sem. Röviden: az igtartalmakon kívüli viszonyok aspektusok, az igtartalomon belüliek nem.

A kérdés az, hogy az igtartalom belüli viszony olyan jellegű-e, mint az igtartalmak közötti, illetve hogy a reláció tagjai időkategóriák-e vagy maga a reláció időkategória (időreláció) vagy mindkettő, és ha igen, azonos módon-e. Ez azért nagyon lényeges, mert ha az összes releváns kategória, amelyeket a különböző szerzők eddig különböző módokon kezeltek és hoztak kapcsolatba az aspektussal, formailag mégis azonos alakra hozható, akkor a teljes aspektuális szerkezet (rendszer) leírható lesz egy egységes apparátussal (formalizmussal), illetve azon belül.

Ha az igtartalom is kifejezhető időkategóriákkal, akkor az igtartalom viszonya „saját belső idejéhez” is pontosan ugyanolyan tisztán időviszony, mint a különböző igés szerkezetekben szereplő igtartalmak közötti. Ez utóbbi ugyanis azt jelenti, hogy belső időket viszonyítunk egymáshoz (a szituációk időszerkezetük alapján különböztethetők meg), és a viszonyítás eredménye újabb (levezetett) idő.

Az igtartalom (cselekvés, történés, létezés) azonosítható a szituáció-típusokkal, és részben kifejezhető időkategóriákkal. Lyons figyelmeztet rá, hogy a különböző szituációkat különböző „idő-igékkel” írjuk le. A statikus szituációk, vagyis az állapotok léteznek (létezés), a dinamikusak: az események és a folyamatok megtörténnek, lezajlanak vagy előfordulnak (történés). A cselekvés bonyolultabb eset, mert nem jellemezhető tisztán az idő kategóriáiban, és nem kizárólag időkomponensén keresztül bontható fel. Jellemzéséhez ezen túl még az ágens, a különféle tárgyak stb., vagyis a valencia-struktúra megadása is szükséges.

Ezért van az, hogy az akcióminőség bonyolultabb kategória az aspektusnál. — Wacha a lexikai szinten realizálódó aspektualitást többé-kevésbé akcióminőségnek tekinti/nevezi. Egyrészt azt írja, hogy az akcióminőség a szó lexikálisan adott lehetséges tulajdonsága (inherens jelentés?, diszpozíció?), amely szintaktikai szerkezetekben konkretizálódik, és önmagán túlmutató (időbeli) összefüggések kifejezésére válhat alkalmassá.

Eszerint, bár Wacha hangsúlyozza, hogy a folyamatosság és a befejezettség nem igék (szavak) tulajdonsága, hiszen csak viszonyban jöhetnek létre, és a viszony, mint láttuk, nála mindig két igtartalom viszonya, az aspektus kialakítója mégis az ige (szó) akcióminősége, amely tehát lexikálisan adott inherens lehetőség. Máshol viszont mintha elmarasztalná az akcióminőséget lexikális kategóriának tekintő felfogást.

Az aspektus pontosabb definiálásához érdemes röviden értelmezni Vendler egyik tanulmányát is. Az ő kiindulópontja az, hogy vannak különböző igék és igecsoportok: folyamatok, állapotok, diszpozíciók, előfordulások, feladatok, eredmények. (Vendler ezeknek nem ad közös nevet; nem nevezi őket például szituációknak, mint mások.) A köztük levő különbségek nem magyarázhatók kizárólag az idő terminusaiban. Más tényezők is befolyásolják, például a tárgy megléte vagy hiánya, feltételek, szándékolt tényállások stb. De a különböző igecsoportoknak mégis különböző idő-sémáik vannak. Vendler először a tevékenységeket és a befejezettségeket határolja el a többi igecsoporttól és egymástól. Szempontomból az ehhez fűzött lábjegyzete érdekes:

„Tiszta terminológia hiányában kénytelen vagyok beérni ezekkel a nevekkel (és a másik kettővel, amit még adni fogok), amelyek az időszerkezeten túl aspektusokat is konnotálnak (pl. a siker aspektusát). Ha végig szem előtt tartjuk, hogy vizsgálódásunk az idő-sémákra korlátozódik, nem leszünk meglepve, ha kiderül, hogy pl. a *kimerülni* egy befejezettség-terminus, a *meghalni* pedig egy eredmény-terminus abban az értelemben, ahogy mi használjuk ezeket a terminusokat” (102).

Ebből világos, hogy Vendler ugyan az idő-sémákat vizsgálja (az egyes igecsoportok belső időszerkezeteit), de éppen ezt nem tekinti aspektusnak. Pedig paradox módon talán ezzel járult hozzá leginkább az aspektus további kutatásához. Az, hogy ezek az általa felállított igecsoportok végül is kicsodák, nem teljesen világos, mert nem mondja meg közös főlérendelt kategóriájukat. Aspektus szerinte az, ami ezen túl van; az, ami nem írható le kizárólag az idő-kategóriák terminusaiban, ami nem az idő-sémák különbségein alapul.

Vendler végül az idő-sémák alapján négy igecsoportot különít el (tevékenységek, befejezettségek, állapotok, eredmények). Ez a csoportosítás szerinte az igék (igecsoportok) idő-séma szerinti kimerítő felosztását adja (az angolra). Módszerében két dolog különösen fontos: 1. kiindulópontja az, hogy egyes igéknek az angolban van folyamatos alakja (ideje), másoknak nincs. Vendler ezzel tehát a nyelvtani igeidőből vezeti le az „aspektus-időt”, a belső időszerkezeteket (azt, amit mások aspektusnak tekintenek). 2. Az idő-sémákat Vendler lényegében mint relációkat adja meg, bár nem használja ezt a szót, és nem is használja ki ezt a jól-formalizálható tulajdonságukat. Mindig egy időpillanatot helyez el egy időperiódushoz képest, azon belül. Egy időegységhez (időegységhez) viszonyítja annak saját rész-időit.

Összegezve az eddigieket, az aspektus definíciója a következő:

Az aspektusok egy olyan függvény lehetséges értékei, amely nyelvi kifejezések belső időszerkezetei közötti időrelációkat ír le.

Az aspektus-kategória összetevői, vagyis egy nyelvi kifejezés teljes aspektuális szerkezete ezért kifejezhető függvények formájában, ahol a függvény argumentumai a belső időszerkezetek. Ezeknek a belső időszerkezet típusoknak van/lehet nevük: esemény, folyamat, állapot stb. A relációknak, amelyeket a predikátum fejez ki, szintén lehet nevük: egyidejűség, egymásutániság, inklúzió. Az aspektusfüggvény az egyes időszerkezet típusokhoz mindig egy és csak egy értéket rendel: folyamatos, befejezett, iteratív. Ez az érték maga az aspektus. Egy bármilyen nyelvi

kifejezés teljes aspektuális szerkezetének általános alakja tehát egy két- (vagy több-) argumentumú függvényként ábrázolható:

$$f(x_1, x_2) = y$$

Ha például a két argumentum mindegyike folyamat (a *folyamat* az osztható időperiódus neve), és köztük az egyidejűség relációja áll fenn, a függvény a *folyamatos* értéket veszi fel. Például a

Pista a szobában olvasott, Éva pedig kávéfőzött a konyhában

mondat aspektuális szerkezete így ábrázolható:

$$\text{egyidejű } (F_1, F_2) = \text{folyamatos,}$$

ahol F = folyamat.

Az, hogy az egy összetett kifejezésen (vagyis egy két vagy több különböző szituációt, igét vagy igés szerkezetet tartalmazó kifejezésen) belüli viszonylatok időrelációk, könnyen belátható. Talán kevésbé tűnik nyilvánvalónak, hogy az egyetlen szituációt, igét, igés szerkezetet tartalmazó egyszerű nyelvi kifejezés aspektuális szerkezete is többargumentumú függvényként írható fel.

Például a *fut* ige önmagában is úgy jellemezhető, hogy valaki egy megadott időperiódus minden egyes időpontjában azonos módon ugyanazt a cselekvést végzi. Az argumentumok tehát itt is időszerkezetek: egy folyamat (F) és több esemény (E_1, E_2, \dots, E_n). Köztük az inklúzió relációja áll fenn, vagyis a végtelen sok esemény mind ugyanannak a folyamatnak a része:

$$E_1, E_2, \dots, E_n \subseteq F \quad (E_1, E_2, \dots, E_n, F) = \text{folyamatos}$$

A függvény itt is, mint az előbbi esetben, a mondat aspektuális szerkezetét ábrázolja, ami nem azonos sem a mondat logikai struktúrájával, sem közvetlenül adott időszerkezetével.

Látható az is, hogy bár az *egyidejű* és az *egymást követő*, a *folyamatos* és a *befejezett* predikátumok mind időviszonylatokat fejeznek ki, mégsem azonos absztrakciós szinten állnak. Az *egyidejű*, *egymást követő* elsőrendű predikátumok, a *folyamatos*, *befejezett* pedig másodrendű predikátumok. A definíció általában is az aspektuális szerkezetben szereplő időkategóriák hierarchikus rendezettségét érzékelteti. Az aspektusfüggvény időkategóriák között létesít megfelelést, és az „eredmény” szintén valamilyen időszerkezet. Az aspektus maga is a belső idő egy fajtája, de meghatározásában, kialakításában az idő kategóriája többszörös áttétellel is szerepel. Ezért levezetett, függő időszerkezet.

Ez a definíció tartalmazza azt a tényt is, hogy az aspektusfüggvény argumentumai egyszerre időviszonyító képességek és maguk is időviszonyok. Azt ugyanis, hogy milyen reláció áll fenn két belső időszerkezet között, nemcsak az időszerkezetek egymáshoz képesti helyzete szabja meg, hanem maguknak a belső időszerkezeteknek a jellege is.

Kiefer definíciója valójában nem egy nyelvi kifejezés teljes aspektuális szerkezetét definiálja, hanem annak csak időszerkezetkomponensét (az én értelmezési keretem szerint az aspektusfüggvény argumentumát); Wach a definíciója pedig csak a relációs komponenst.

Kiefer az aspektust azonosítja a szituáció (1982, 1983) vagy a mondat (1984) belső időszerkezetével. Ez a definíció azonban nem magát az aspektust definiálja, hanem az egyes szituációfajtákat. Az egyes szituációfajták ugyanis belső időszerkezetük alapján határozhatók meg: azonosíthatók, illetve különíthetők el egymástól. Az esemény például attól esemény, hogy időszerkezete egyetlen pontból áll, az állapot pedig attól állapot, hogy időszerkezete megszakítatlan (folytonos). Nem a szituáció egésze vesz tehát részt a meghatározásban, hanem annak csak időszerkezete. Így egy-egy időszerkezet **közvetlenül** egy-egy szituációfajtának feleltethető meg. Egy esemény (ként definiált) vagy állapot (ként definiált nyelvi kifejezés) pedig önmagában még nem aspektus.

Nem arról van szó tehát, hogy egy szituációnak, mondatnak vagy szónak van valamilyen belső időszerkezete, amely azonosítható egy-egy aspektusfajttával, hanem maga ez az időszerkezet, **nyelvi hordozójától függetlenül** lehet egy aspektusfüggvény argumentuma. Ezért az aspektus nem definiálható **közvetlenül** valamilyen nyelvi kifejezésre. Még kevésbé egyetlen meghatározott nyelvi kifejezésre. Ige, igés szerkezet, mondat, szöveg, szituáció egyaránt lehet az aspektualitás hordozója: tartalmazhatja azokat a hierarchikusan rendezett viszonylatokat, amelyek összjátéka az aspektus. Mivel az aspektus függőségi viszonyokat tartalmaz, nem azonosítható **közvetlenül** semmilyen fajta nyelvi kifejezéssel, de annak belső időszerkezetével sem.

Az aspektus tehát egy olyan időfajta, amely nem közvetlenül adott. Az aspektusfüggvény értékeként kapott időszerkezet (pl.: folyamatos) végső aspektusértékét egy oppozícióban kapja meg (ebben az esetben a befejezett-tel való szembenállásban). Ezért az aspektus röviden: időrelációk oppozíciója.

FABÓ KINGA

Irodalom

- COMRIE, B. (1976), *Aspect*, Cambridge University Press, Cambridge
 HOLT, J. (1943), *Études d'aspect*, Acta Jutlandica 15
 KIEFER, F. (1982), *The Aspectual System of Hungarian*. In: Kiefer F. (szerk.), *Hungarian General Linguistics*. John Benjamins Publishing Co., Amsterdam/Philadelphia 293—329
 KIEFER F. (1983), *Az előfeltevések elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest 146—63
 KIEFER F. (1984), *Az aspektus a magyarban*. Kézirat
 LYONS, J. (1977), *Semantics I—II*. Cambridge University Press, Cambridge
 VENDLER, Z. (1967), *Verbs and Times*. In: *Linguistics in Philosophy*. Cornell University Press, Ithaca 97—121
 WACHA B. (1983), *Az „aspektualitás” és tanítása*. Nyr 149—65

A Possible Formal Definition and Description of Aspect

by KINGA FABÓ

Up to now aspect has been conceived of as something belonging *directly* to some specific linguistic expression (verb, verbal structure, sentence, situation) and it has been *directly* defined to any of them or identified with the internal time structure especially of the situation or of the sentence and defined as such.

My paper deals with the general structure of aspect as being independent of any special language and also of its concrete realization. In my opinion aspect is a kind of internal time, but it is a derived, dependent, not directly given temporal structure, so it can be bound absolutely and directly neither to any specific linguistic expression, nor to the internal time structure of any of them. So it is not a fixed time in this sense. This means that different linguistic expressions may equally have aspect, or to be more precise, aspectual structure if their internal time structures get into the appropriate relations with each other. I call the complete aspectual structure of a linguistic expression all those factors that contribute to aspect directly and in all cases: the internal time structures and the relations between them.

The complete aspectual structure of any linguistic expression can be formulated as an aspect-function. The arguments of the aspect-function are the internal time structures. These time structures may or may not have special names: event, process, state etc. The relations represented by the predicate may also have names: simultaneity, succession, inclusion. The aspect-function always assigns one and only one value (continuous, non-continuous, iterative) to each type of temporal structure. This value is aspect proper. My definition: aspects are the possible values of a function that is describing temporal relations between the internal time structures of linguistic expressions. So the general form of the complete aspectual structure of any linguistic expression is representable as a function with a two- (or many-) place argument.